

müstakil bir şeriat getirdikleri halde velîler bu şeriati açıklayıcı bilgilere mazhar olurlar. Peygamberlere gelen vahiylerle iman etmek gerektiği gibi müminlerin bunlara da inanması gerekir. Meleklerle daima irtibatlı olan velîler bu sayede gaybı bilirler, hatadan korunmuş olup bütün varlıklar emirlerine âmâde olur. Kerâmetler hem velâyeti hem de Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlar. Kerâmetlerin en önemlisi ilmî olanıdır, zira hârikulâde olaylardan ibaret olan kevnî kerâmetlerin benzerleri Ehl-i kitabın ruhbanları veya doğuştan güçlü bir ruhî yapıya sahip kılınan kişiler tarafından da ortaya konabilir. Mârifetullahı ilişkin bilgilerle insanları irşad edip sâlih birer kul haline getirmek ise en büyük ilmî kerâmettir (a.g.e., III, 316, 333, 355-356; IV, 51, 56, 61-62, 80-81, 205, 225, 447; V, 268, 393; VII, 70, 105, 407; VIII, 39, 264, 470; IX, 12; X, 12-13, 201).

Müstakil bir cevherden ibaret olan ruh ölümünden sonra da mevcudiyetini sürdürür. Nasların haber verdiği âhiret âleminin gerçek olabileceğini kabul etmek aklın gereğidir. Allah ölenleri kabirlerinde diriltir ve nimetle azabı hissetmelerini mümkün kılacak şekilde onlara hayat verir, böylece onlar sorulan soruları anlayıp cevap verecek bir hale gelirler. Ölüm insanların aklı melekelerinde bir değişiklik meydana getirmez, çünkü aklı melekeler ruha ait niteliklerdir. Bazı büyük sûfîlerin söylediğine göre cehennem ehli azap görürken zaman zaman Hz. Peygamber'in şefaatinin bereketiyle uyuyarak azaptan kurtulurlar ve bu onlar için büyük bir rahmet olur. Keşfen bilinen bu husus uzak bir ihtimal değildir. Kâfirlerin bedenleri ve ruhları uzun devirler boyunca yandıktan sonra gerçeği görmelelerine engel olan perdeler kalkar, böylece âriflerin dünyada gördükleri cemalin izlerini görürler. Bu onların, içinde bulundukları azabın hafiflemesine vesile olur. Zira cemalin izlerini müşâhede ederken yanmak nerede ise hissedilmez. Hz. Yûsuf'un güzelliğini seyreden kadınların ellerini bıçakla kestikleri halde acı hissetmeyişleri bunu kanıtlayan örneklerden birini teşkil eder (a.g.e., I, 258; II, 94; III, 69, 70; IV, 461; V, 479, 485; VII, 415-416, 457; VIII, 423; IX, 126, 205).

Hakkında had cezası ve açık azap haberi bulunan günahlar büyük günahlardır. Bütün günahlar nefsin arzularına uymak ve dünyayı sevmekten kaynaklanır. Haramlara ve helâllere dair hükümleri

reddetmek, Hz. Peygamber'in yanı sıra diğer peygamberlerle alay etmek veya onları küçümsemek, velîleri inkâr etmek ve ilâhî buyrukları meşakkatli bulmak tekfir edilmeyi gerektiren hususlardandır (a.g.e., I, 179; II, 348; III, 394; IV, 68).

Büyük çapta Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin tesirinde kalan İsmâil Hakkı Bursevî'nin, keşfi hemen hemen vahiyle eşdeğer sayması ve bütün dinî meselelerin çözümünde kullanılabilecek kesin bir bilgi kaynağı olarak kabul etmesi, vahdet-i vücûd teorisine gerçek tevhid nazarıyla bakması ve bu konuda sahih olmayan bazı rivayetlere dayanması, gerçek anlamıyla nübüvvetin sona ermediğini savunup peygamberle velîleri paralel çizgilerde telakki etmesi, kâfirlerin cehennemde zaman zaman azaptan kurtulabileceklerine ve bir şekilde ilâhî cemali müşâhede edebileceklerine keşfe dayanarak inanması, onun genel çerçevede Ehl-i sünnet akaidinden ayrıldığı noktaları oluşturur. İsmâil Hakkı'nın zâhirî mânadan mecazi mânaya gitmemek gerektiğini savunmasına rağmen görüşlerini kanıtlamak için nasları çok defa uzak te'villere tâbi tuttuğu dikkatten kaçmamaktadır. Döneminden itibaren gerek tasavvuf çevrelerinde gerekse medreselerde eserleri okunduğundan İsmâil Hakkı'nın etkilerinin oldukça yaygın olduğunu söylemek mümkündür. İlâhiyyât konularına ilişkin görüşleri İbrahim Çapak tarafından incelenmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, İstanbul 1389, tür.yer.; a.mlf., *Kitâbü'l-Hitâb*, İstanbul 1256, s. 4-20, 37, 43, 47-52, 59-62, 66-67, 72-79, 81, 95-97, 104-105, 111, 115, 121, 127-133, 136, 138, 142, 162-163; a.mlf., *Kenz-i Mahfî*, İstanbul 1980, s. 10-11, 16-28, 30-36, 43-44, 67-69, 155; a.mlf., *Kitâbü'n-Netice* (nşr. Ali Namli - İmdat Yavaş), İstanbul 1997, I, 71, 206, 268; II, 225, 294, 382; Mehmet Ali Aynî, *Türk Azizleri I: İsmail Hakkı*, İstanbul 1944, s. 120, 161, 219-220; el-Mu'cemü's-şûfî, s. 579; Cağfer Karadağ, *İbn 'Arabî'nin İtikadi Görüşleri*, İstanbul 1997, s. 26, 30, 53-55, 80-81, 91-95; İbrahim Çapak, *Bir Din Felsefesi Problemi Olarak Bursalı İsmail Hakkı'da Ulûhiyyet* (yüksek lisans tezi 1997), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 123; Ahmed Saîd Süleyman, "Vahdetü'l-vücûd ve ba'zu'l-efkârü'l-Bâṭniyye fi'l-kütübi't-Türkiyye li-İsmâ'îl Hakkî el-Bursevî", *Câmî'atü'l-Kâhire Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, XXX/1-2, Kahire 1968, s. 1 vd.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ - CAĞFER KARADAĞ

İSMÂİL HAKKI İZMİRLİ

(bk. İZMİRLİ, İsmail Hakkı).

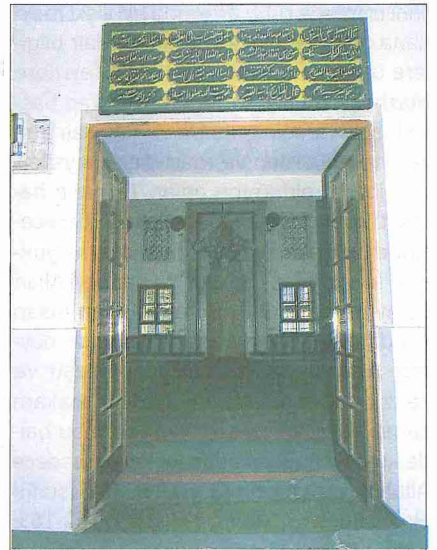
İSMÂİL HAKKI TEKKESİ

Bursa'da
XVIII. yüzyıl başlarında
kurulmuş tekke.

Bursa'da Tuzpazarı semtinde Tekkemescidi sokağında bulunmaktadır. Hikmetizâde Dergâhı, Sırrî Zâviyesi, İsmâil Hakkı Âsitânesi ve İsmâil Hakkı Hankahı isimleriyle de anılır. İsmâil Hakkı Bursevî'nin 1096'da (1685) Bursa'ya geldiğinde oturduğu evle evine bitişik çilehâne, misafirhâne, semâhâne ve camisinden oluşan külliyyeden bugün sadece çilehâne, türbe, hazîre ve çeşme ayakta kalabilmiştir.

İsmâil Hakkı, Üsküdar'da ikamet ederken serhakim Derviş Ali Efendi'nin Bursa'daki tedris ve irşad görevine bıraktığı yerden devam etmesini rica eden mektubunu alınca Bursa'ya dönerek eski zâviyesine yerleşmiştir (1135/1723). Önce mevcut kitaplarıyla bir kütüphane kurmuş, daha sonra birikmiş parasının bir kısmını sadaka olarak dağıtıp geri kalanıyla zâviyesini genişletmeye ve bir cami inşa etmeye başlamıştır. Tekke ve cami dokuz ay gibi kısa bir zamanda tamamlanmıştır (28 Şevval 1135 / 1 Ağustos 1723). Cümle kapısındaki kitâbede caminin tamamlanmasına dair İsmâil Hakkı'nın bir manzumesi yer almaktadır ve tarih beyti şöyle-

İsmâil Hakkı Camii'nin harım kapısı - Tuzpazarı / Bursa

dir: "Kâle li't-târîhi bânîhû'l-fakîr / Tem-me beytullâhi sallû va'bûdû" (1135).

Fevkanî tarzda, kâgîr, üstü ahşap ve ki-remit örtülü, ahşap minareli ve minber-siz olarak inşa edilen caminin çevresinde-ki oda sayısı 1153'te (1740) Hikmetî Meh-med Efendi'nin meşihati sırasında doku-za çıkarılmış ve burada fukaranın ve tek-ke dervişlerinin îşeleriyle barınmalarının sağlanması için görevli tayin edilmiştir. Ancak yiyecek ve içecek kâfi gelmediği ve caminin de vakfı olmadığından Hüdâ-vendigâr Vakfı ziyadesinden günlük 80 akçe ayrılmıştır.

1843'te Bursa'daki tekkelerin tamiri esnasında onarılan tekke zamanla harap olmuş, 1900 yılında Bursa İdâre-i Vilâyet Meclisi âzası Hacı Ali Paşa'nın başkanlı-ğında kurulan bir heyet tarafından ve devrin valisi Halil Paşa'nın himayesinde yeniden tamir edilmiştir. Ancak yıkılan ahşap minare yenilenmemiştir. 1910'da Ahmed Rüşdü Efendi tarafından tekrar onarılan cami kıymetli halılarla tefriş edilmiş ve duvarları nefis yazılarla süslen-miştir. Günümüzde bunlardan herhangi bir iz kalmamıştır. Tekkelerin kapatıldığı sırada (1925) yalnız caminin açık tutul-duğu külliyyeden geri kalan eski binalarla hücreler yenilenmiş, cami avlusunun doğ-ğu ve batı yönünde modern ek binalar in-şa edilmiş ve dinî tedrisat yapan öğrenci-lerin mesken ve dershaneleri olarak hiz-mete sunulmuştur. Albert Gabriel külli-ye-yi oluşturan binaların bir sanat değeri bulunmadığına, fakat tekkenin Bursa'nın dinî ve sosyal hayatında önemli bir yeri olduğuna işaret eder.

İnşasından 1843'teki ilk tamirine ka-dar bir asrı aşkın süreyle cami ve tekkeye herhangi bir vakıf yapılmamıştır. Ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan

17 Cemâziyelâhîr 1263 (1 Haziran 1847) tarihli belgeden büyük bir vakfa sahip ol-duğu öğrenilmektedir. Bu belgede, Bur-sa'da Tekkemescidi mahallesinde vâkı İs-mâil Hakkı Hankahı demekle meşhur Hik-metî Sırrî Zâviyesi Vakfı'nın şahsiyeti ve zâviyedarlığı ile türbedarlığının tevcihleri kayıtlı ise de vakfiye bulunmamaktadır. Yine bu belgeden, tekkenin dervişleriyle hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Darphâ-ne-i Âmire emini, Hüseyin Hüsnü Bey'in mahdumları Abdullah ve Ahmed Kâmil beylerin tekke için Bursa'da Balıklı kar-yesi hududu dahilinde vakıflarıyla birlikte 3951 dönüm araziyi vakfettikleri ve vak-fyesinin de bulunduğu anlaşılmaktadır.

1964 yılında eski semâhânenin olduğu yerde yeniden inşa edilen cami bugün yi-ne on altışar basamaklı ve çift taraflı mer-divenle çıkılan, son cemaat yeriyile birlikte 13,85 × 21,75 m. ölçüsünde ahşap tavan-lı ve kiremit çatılı olan bu yapının mahfili, son cemaat mahallinden başlayarak önde kare kesitli iki ahşap ayak üzerine otur-maktadır. Mahfil girişindeki çiçek motifli pervaz mâbede ayrıca bir zenginlik kat-maktadır.

Çilehâne İsmâil Hakkı'nın oturduğu evin altında penceresiz ve bacasız, ma-ğarayı andıran özellikte dar bir hücreden ibarettir. 4,5 × 3,65 m. ölçüsünde ve üze-ri tonozla örtülü bu bölüm kemer alınlık-lı bir kapıdan girilen üç adet nişten oluş-maktadır.

Camiye çıkılan iki taraflı taş merdivenin altındaki çeşme, parmaklıkları, ayna taşı, musluğu ve kitâbesiyle İsmâil Hakkı Kül-liyesi içinde ilk halini muhafaza eden tek yapıdır. Duvar ve kemeri tuğladandır. Vaktiyle çeşmeye ait bir hazne bulundu-ğu belirtiliyorsa da bugün hazneye ait bir iz görülmemektedir. Çeşmenin kitâbesin-de İsmâil Hakkı tarafından yazdırılan şu beyitler yer almaktadır: "Kâle mücri'l-mâil Hakkı fi's-sebîl / Hâzihî aynün li-mâi's-selsebîl / Pîş-gâh-ı ma'bed-i rûşende bu / Su çemen-zâr-ı safânın zeynidir / Nûş eden dil-teşneler de Hakkıyâ / Çeşme-i âb-ı hayâtın aynıdır" (1135).

İsmâil Hakkı'nın caminin kible tarafın-da bulunan kabri 1900 yılına kadar harap ve bakımsız bir halde iken Hacı Ali Paşa'nın yardımıyla tamir edilmiş, mermerden bir mezar yaptırılarak çevresi demir par-maklıklarla örtülmüştür. Eşi Âişe Hanım ve oğlu Mehmed Bahâeddin Efendi ile birlikte muhiblerinden Mahmud Nâsîh ve postnişinlerinden büyük bir kısmının

İsmâil
Hakkı
Bursevî'nin
kabri

yer aldığı hazîrede on sekiz kabir bulun-maktadır. Mısırî Âsitânesi şeyhi ve *Yâdi-gâr-ı Şemsî* müellifi Mehmed Şemsed-din Efendi, İsmâil Hakkı'nın ölümünden üç yıl önce yazdığı *Nakdû'l-hâl* adlı ese-rindeki manzumelerden birinin son mis-rainın onun ölüm tarihini verdiğini tesbit etmiş ve bu manzumeyi bir taşla yazdırarak mezarının ayak ucuna astırmıştır.

İsmâil Hakkı Tekkesi'nde meşihat gö-revinde bulunan şeyhler şunlardır: Mehmed Bahâeddin Efendi (ö. 1138/1726), Hikme-tî Mehmed Efendi (ö. 1165/1752), Meh-med Emin Efendi (ö. 1817), Mehmed Ba-hâeddin Efendi (ö. 1818), İsmâil Hakkı b. Mehmed Emin Efendi (ö. 1844), Mehmed Hikmet Efendi (ö. 1855), Mehmed Rif'at Efendi (ö. 1856), İsmâil Hakkı b. Hikmet (ö. 1868), Mehmed Ali Rıfki Efendi (ö. 1897), Mehmed Fâik Efendi (ö. 1906), Se-lâmeddin Efendi, Üftâde Dergâhı şeyhi Üftâde Efendi, Hâfız Bahâeddin Efendi, Cemâleddin Efendi, Hacı Ahmed Rüşdü Efendi, Mısırî Dergâhı şeyhi Mehmed Şemseddin (Ulusoy) Efendi (ö. 1936).

BİBLİYOGRAFYA :

İsmâil Hakkı Bursevî, *Hayâtü'l-Bâl*, Süleyma-niye Ktp., Âtîf Efendi, nr. 1396, vr. 71^b; a.mlf., *Vâridât-ı Hakkı*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Genel, nr. 86, vr. 264^b; a.mlf., *Mec-mûa-i Hakkı*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eser-ler Ktp., Genel, nr. 41, vr. 27^b; Hüseyin Vassâf, *Kemâlnâme-i Hakkı*, Bursa Eski Yazma ve Bas-ma Eserler Ktp., Genel, nr. 129, s. 18-20; Kepe-cioğlu, *Bursa Kütüğü*, II, 350; Muallim Nâci, *Esâmî*, İstanbul 1308, s. 59; *Sicill-i Osmânî*, II, 120; *Osmanlı Müellifleri*, I, 182; Mehmed Şem-seddin, *Bursa Dergâhları: Yâdigâr-ı Şemsî* (haz. Mustafa Kara – Kadir Atlansoy), Bursa 1997, s. 175-199; Mehmed Ali Ayni, *Türk Azizleri I: İs-mail Hakkı*, İstanbul 1944, s. 77; A. Gabriel, *Une capitale turque*: Brousse, Paris 1958, I, 161; Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, İstanbul 1982, s. 120; Hasan Turyan, *Bursa Evliyalari ve Tarihi Eserleri*, Bursa 1982, s. 270; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1983, III, 390; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tek-keler*, Bursa 1993, II, 167-172.

M. MURAT YURTSEVER

İsmâil Hakkı Tekkesi'nin çilehânesi

